

DÍLO A. S. GRIBOJEDOVA U NÁS A PODÍL TÁBORSKÉHO NA JEHO POZNÁVÁNÍ

Třetím autorem, jehož možno nazvat dlouholetou láskou Táborského, je básník puškinovské generace Alexandr Sergejevič GRIBOJEDOV (1795 až 1829). Třebaže Táborský vydal svůj překlad *Hoře z rozumu* až r. 1932, začal na něm pracovat již počátkem devadesátých let v souvislosti se stoletým jubileem Gribojedovova narození v r. 1895. Z téhož roku pochází i jeho medailón, líčící dramatikovy životní osudy. Táborského však v té době předešel svým překladem Boleslav K a l e n s k ý, který jej vydal v jubilejním roce 1895. Byl to první český překlad, který byl realizován, i když podle zpráv tisku se pokusy o překlad slavné komedie datují počátkem šedesátých let. Jsou známa i jména autorů těchto rukopisných překladů, které se zřejmě ztratily. Jedním byl gymnaziální profesor v Písku František Š e b e k (1831—1878), druhým pak známý překladatel z polštiny a ruštiny Caelestin F r i č (1856—1886). Jeho překlad pod názvem *Pan sekretář Tichoučkův* nabízel divadelním společnostem a ochotníkům r. 1886 časopis *České besedy*.¹ V každém případě mělo české překladatelství velké zpoždění jak za prvními překlady německými a polskými, které vyšly dokonce o dva roky dříve než knižní vydání originálu (r. 1831), tak za překladem slovenským z r. 1876.² Bez znalosti textu je dnes těžko usuzovat, zda dřívější české pokusy nebyly otištěny pro nízkou kvalitu nebo proto, že nenašly nakladatele. Jak Fr. Šebek, tak zvláště C. Frič byli totiž literárně i překladatelsky činní, takže měli nepochybně jistou erudici. I tak ovšem mohli na úskalích Gribojedovovy komedie ztroskotat. Vysvětlení, proč nebyl zájem o překlad této satiry již v první polovině 19. století, kdy se u nás o Gribojedovovi již psalo, je pravděpodobně třeba hledat nejen v nedostatečné vyspělosti českého scénického jazyka, ale i v samém obsahu Gribojedovovy satiry, která byla asi pro svou společenskou angažovanost českému čtenáři mnohem vzdálenější než romantické práce Puškinovy a Lermontovovy, jež se tehdy pře-

¹ Podrobněji sr.: Danuše Kšicová, *Recepce A. S. Gribojedova v českém prostředí*, SPFFBU D 17/18, 1971, s. 141—166.

² *Rozum spôsobil nehody*, posl. Jan L — a, Sokol 1876, str. 46—52, 84—90, 106—115, 135—141. *Грибоедов в иностранных литературах. Полное собрание сочинений А. С. Грибоедова*, т. 2, под ред. и с примечаниями Н. К. Ликсанова, АН СПб, 1913, с. 293—300.

kládaly. Jistým svědectvím jsou také zkušenosti s nezdařeným uvedením *Molièrova Misanropa* v Praze, o čemž psal Jan Neruda 5. ledna 1866 rozhořčenou recenzi do Národních listů.

Mnohem dříve než s Gribojedovovým stěžejním dílem seznamovala se česká veřejnost s básníkovými životními osudy, o nichž pohotově referoval český tisk. Tragické smrti mladého dramatika věnovaly pozornost v osudném roce 1829 *Pražské noviny*, jež přinesly obšírnou zprávu o drastických okolnostech, za nichž byl Gribojedov zabit v Teheráně a daly letmo nahlédnout i do jeho soukromí.³ O pět let později přináší *Světozor* podrobný komentář o tom, jak smírně carská vláda likvidovala celý incident. Antonín Marek zde v článku *Vyslání perského prince Chozreva Mirzy do Petrohradu*⁴ barvitě líčí, jak velkolepě byl v Rusku přijat zástupce perského dvora — šachův syn, jehož úkolem bylo usmířit cara dary. Jednu z prvních charakteristik klasika ruské komedie nacházíme na stránkách *České včely* z r. 1839 v přehledné stati Jana Slavomíra Tomička o vývoji ruské literatury, kde byl Gribojedovovi věnován závěrečný medailón.⁵

První podrobnou analýzu *Hoře z rozumu* přinesl r. 1861 Lumír. O Gribojedovově životě a díle zběžně informuje v té době také *Riegrův slovník naučný*.⁶

Další reakci českého tisku vyvolalo až padesáté výročí Gribojedovovy smrti r. 1879. Vesměš však jde o stručné informace, uvádějící buď jen základní fakta o životě a díle ruského dramatika, nebo referující o průběhu Gribojedovových oslav v Rusku. Ani v následujících letech nejsou reakce českého tisku příliš časté. Omezují se jen na občasné zmínky o básníkově životě a díle nebo na stručné oznámení kulturních akcí.

Větší zájem české literární kritiky a historie vyvolalo až stoleté výročí Gribojedovova narození, které bylo i podnětem k vydání prvního českého překladu *Hoře z rozumu*. Autorem dvou významných statí je právě jeho tvůrce Boleslav Kalenský - Sch nab el, který jednu z nich otiskoval na pokračování ve fejetonu *Národních listů*, druhou pak zařadil jako obsáhlý, padesátistránkový úvod ke svému překladu.⁷ První z těchto studií je téměř

³ *Rusko, Pražské noviny* 1829, č. 30, 35, 51, 65. *Štěstí nešťastné manželky ruského vyslance, Rozličníosti Pražských novin* 1829, č. 36.

⁴ M. (Ant. Marek), *Světozor* 24, 1834, str. 180—181, 202—203, 222—223.

⁵ J. Sl. Tomiček, *Galerie slovanských spisovatelů. Spisovatelé ruští, Česká včela* 6, 1839, str. 62—63, 87—88, 158—160, 166—168, 182—183, 259, 303, 334—335, 358—359, 407—408, 418—419.

⁶ K. Gribojedov, *Gore ut uma*, Lumír 11, 1861, str. 1166—1168, 1190—1192. *Slovník naučný* 1861, d. 3, str. 491—492. „*Gore ot uma*“ *veselohra od Gribojedova*, *Světozor* 5, 1871, č. 36, s. 428. Šebek František, *Ottův slovník naučný* 1906, d. 24, s. 570 až 571. *České besedy* 1, 1885, č. 1, str. 6. Coelestin Liposlav Frič, *Ottův slovník naučný* 1895, d. 9, str. 699—700.

⁷ Bohuslav Šnáb l, *Alexandr Sergejevič Gribojedov*, NL 15. 1. 1895, č. 15, s. 1; č. 18, s. 1; 21. 1., s. 1; 23. 1., s. 1—2. Boleslav Kalenský, *Hoře z rozumu, jeho vznik, původce, umělecká cena a význam v básnictví ruském*. In.: A. S. Gribojedov, *Hoře z rozumu*, přel. B. Kalenský, Praha 1895, s. 15—67.

celá věnována dramatickým životním osudům A. S. Gribojedova, které do té doby čeští čtenáři většinou neznali. Autor se přitom opírá o práci ruského literárního historika A. M. Skabičevského,⁸ v té době u nás velmi populárního zásluhou Stínovy *Historie literatury ruské 19. stol.*,⁹ zpracované převážně podle těchto literárních dějin. Stín ani Skabičevskij nebyli ovlivněni Bělinským; Gribojedovovu komedii oceňují jednoznačně kladně. Proto také ta část článku Kalenského, v níž autor vychází z těchto pramenů, odpovídá současnému stavu tehdejší ruské literární historie a v českém prostředí je objevná. Avšak v závěru, kde se snaží hodnotit význam Hoře z rozumu na základě mylných názorů V. G. Bělinského, dopouští se týchž chyb jako vynikající ruský kritik, jenž tehdy pod Hegelovým vlivem nepokládal satiru za umění. Tento nešťastný názor na dlouhá léta ovlivnil ruskou a po ní i českou literární kritiku. Ve svém úvodu k překladu Hoře z rozumu Schnabel-Kalenský provedl jisté korekce, vcelku však i tam opakuje řadu omylů Bělinského. Nejvíce nového přinesl Kalenský v biografické části své studie, kde uvedl řadu zajímavých, do té doby u nás neznámých faktů, zvláště pokud se týče prototypů jednotlivých postav Hoře z rozumu.

Objektivní přehled ohlasu ruské literární kritiky na Gribojedovovo dílo podal u nás poprvé Jiří Polívka.¹⁰ První dvě části své studie věnoval Gribojedovově biografii a podrobnému rozboru komedie, doprovázenému několika ukázkami v překladu Táborského. Závěrem se Polívka zmiňuje o nejnovější gribojedovovské literatuře, z níž vyzvedá především studii Alexeje Veselovského o postavení Gribojedovovy komedie ve světové literatuře, především o jejím vztahu k Molièrovu *Misanthropu*.¹¹ Polívka se ke Gribojedovovi vrátil ještě jednou v r. 1906. Referoval tehdy v Českém časopise historickém¹² o nových poznatcích ruské literární vědy, týkající se Gribojedovova vztahu k ruským děkabristům.

Jubilejní vzpomínka Táborského z r. 1895 má beletrističtější charakter.¹³ Omezuje se v podstatě na básnické líčení Gribojedovových životních osudů a opakuje fakta již dříve u nás známá. Táborský rovněž upozorňuje na potíže, které provázely uvedení komedie na scénu. Nově přináší informaci o tom, že komedie se hrála poprvé v důstojnickém divadle v Jerevanu, což potvrzuje i současná sovětská literární historie.¹⁴ Obdobu této literární diskriminace spatřuje v osudu Lermontova v básně *Na smrt*

⁸ A. M. Скабичевский, А. С. Грибоедов, Жизнь замечательных людей, СПб. 1893.

⁹ A. G. Stín, *Historie literatury ruské 19. stol.*, Velké Meziříčí 1893, str. 825—838.

¹⁰ Jiří Polívka, A. S. Gribojedov, ND 2, 1895, s. 704—714, 769—776, 874—890, 990 až 998.

¹¹ Алексей Веселовский, Этюды о Мольере. Мизантроп, М. 1881. Этюды и характеристики 1894, с. 144 сл.

¹² Jpa (Jiří Polívka), P. E. Ščegolev, A. S. Gribojedov i děkabristy, ČČН 12, 1906, s. 390.

¹³ F. F., A. S. Gribojedov, Čas 1895, s. 84—86.

¹⁴ Вл. Орлов, Грибоедов. Очерк жизни и творчества, М. 1954. с. 93.

básníka, z níž cituje úryvek ve svém překladu. Příčinu spatřuje v tom, že obě práce byly tvrdou obžalobou současné společnosti, a proto byly pro ni nestavitelné.

Tohoto článku Táborský posléze použil v poněkud přepracované podobě jako *doslovu* ke svému překladu *Hoře z rozumu*.¹⁵ Nejvýznamnějším doplňkem v této knižní verzi z r. 1932 je odsouzení nespravedlivého posudku Bělinského, který nadlouho zmátl ruskou i zahraniční kritiku. Podobně Táborský rozšířil svou studii i o hodnocení G o n ě a r o v o v y stati *Milión útrap*, již vysoce oceňuje a svůj úsudek potvrzuje několika citáty. Navíc pak připojuje přehledná *Data k životu a dílu A. S. Gribojedova*, pro něž čerpal údaje z Pypinových dějin ruské literatury¹⁶ a z publikace V. I. Němirov-viče-Dančenkova „Горе от ума“ в постановке Московского художественного театра (М.—П. 1923), kterou Táborský recenzoval již o dva roky dříve v r. 1930.¹⁷

Bezprostředním popudem k intenzivnějšímu zájmu českých překladatelů o *Hoře z rozumu* byl tedy jubilejní rok 1895. Na překladu komedie tehdy pracovali souběžně dva čeští překladatelé: Fr. T á b o r s k ý, jenž měl smlouvu s nakladatelstvím Česká akademie a Boleslav KALENSKÝ, vl. jm. SCHNABEL (1867—1913), jenž překlad vydal téhož roku vlastním nákladem. Tato práce Kalenského byla vlastně již jeho druhým pokusem, jak vyplývá z jeho dopisu z 18. září 1895, adresovaného Táborskému.¹⁸

Boleslav Schnabel, pracující tehdy jako expeditor Matice české, se v něm Táborskému omlouvá při příležitosti dedikace knihy, že jej svým překladem předešel a vysvětluje okolnosti, za nichž jeho práce vznikala. Vzhledem k tomu, že se od Čeňka Z í b r t a dozvěděl, že překlad byl Českou akademií zadán Táborskému, rozhodl se, že knihu vydá vlastním nákladem. Boleslav Schnabel-Kalenský se tak stal autorem prvního tištěného českého překladu *Hoře z rozumu*. Ve své době byl znám především jako hudební

¹⁵ Fr. T á b o r s k ý, *Gribojedov, Hoře z rozumu*, Praha 1932.

¹⁶ А. И. Пыпин, *История русской литературы*, т. 4, СПб. 1903, с. 351. V tomto přehledu je ovšem třeba učinit v souladu se současným gribojedovovským badáním dvě korekce, týkající se jednak datace, kdy Gribojedov poprvé vstoupil na univerzitu (Táborský uvádí podle Pypina r. 1810 nebo 1811 místo r. 1806, kdy jedenáctiletý Gribojedov počíná studovat slovesnost na filozofické fakultě. Táborský v tomto případě zřejmě mechanicky překládal Pypina, ačkoli tento údaj je již opraven v přehledu Gribojedovových životopisných dat, které uvádí P i k s a n o v ve 3. sv. akademického vydání z r. 1917), jednak zjednodušené informace, že poprvé bylo *Hoře z rozumu* inscenováno v Petrohradě r. 1831. V tomto případě by bylo třeba poznamenat, že se jednalo o první uvedení komedie jako celku, poněvadž již dříve, po nezdařeném pokusu zahrát celou komedii studenty petrohradské divadelní školy v r. 1825, byla od r. 1827 postupně uváděna jednotlivá dějství či scény komedie, a to jak v Jerevánu (což Táborský ví), tak i v Petrohradě, Moskvě a ještě za Gribojedovova života snad i v Tbilisi. Tento údaj pokládá V. I. Orlov za neprokázaný. Podrobněji o jednotlivých scénických realizacích srov. tamtéž, s. 92—94.

¹⁷ Fr. T á b o r s k ý, V. I. Němirov-*Dančenko*, Umění 3, 1930, str. 383—384.

¹⁸ Pozůstalost F. T.

kritik, propagující u nás ruskou hudbu. Studoval také jazyky a literaturu, zvláště ruskou. Jeho hluboký odborný zájem o ni je ostatně patrný i z uvedených dvou rozsáhlých studií o Gribojedovovi, vzniklých souběžně s překladem. Překlad Kalenského, jenž měl vcelku průměrnou úroveň, vzbudil poměrně malý zájem české kritiky.¹⁹ Zato se o něm velmi pochvalně vyslovuje P. Zabolotskij ve své bibliografické studii *Грибоедов у славян*, kde oceňuje také důkladnou úvodní studii Kalenského a pěkné vydání. Všimá si však i některých nedostatků jeho překladu — především rusismů.²⁰

Jak již bylo uvedeno, překládal Hoře z rozumu souběžně s Kalenským Fr. Tábořský, i když jeho práce byla posléze přerušena, takže ke knižnímu vydání jeho překladu došlo až ve třicátých letech. Dokladem toho, že Tábořský měl v polovině devadesátých let část svého překladu hotovou, je obsáhlá studie Jiřího Polívky z r. 1895, kde je použito ukázek z překladu Tábořského. O tom, jak k této spolupráci došlo, dovídáme se z korespondence Jiřího Polívky s Tábořským z let 1894—1895. Jde o šest Polívkových dopisů²¹, v nichž se český literární historik obrací na Tábořského s prosbou, zda by mohl použít jeho překladu komedie, o němž se dozvěděl právě z obálky Sborníku světové poezie. Dopisy jsou zajímavé i proto, že prakticky dokládají, jak oba autoři spolupracovali. Polívka si často přímo objednával překlad určitých partií, které mu ještě chyběly pro dokumentaci textu. Z toho je tedy patrné, že Tábořský v té době asi s prací teprve začínal. Některé části však měl pravděpodobně již hotové, proto asi Polívka pro svou stať vybírá jen ukázky z prvních dvou dějství komedie. Příčinou toho, že Tábořský svůj překlad nedokončil v době, kdy nad ním počal pracovat, může být jednak to, že se tehdy intenzívně zabýval překlady z Lermontova, jednak to, že jej r. 1895 předešel svým překladem komedie Boleslav Kalenský a Tábořský další práci nad Hořem z rozumu přerušil s odhodláním, že v ní bude pokračovat, až vyjde první kritické vydání Gribojedovova díla. Můžeme tak usuzovat jednak z obdobné situace, která zavinila opožděné vydání třetího svazku překladů z Lermontova, jednak z poznámky k doslovu k Hoři z rozumu, kde Tábořský uvádí, že překládal podle vydání Piksaanova, které vycházelo v letech 1911—1917 (druhý díl, v němž je otištěna komedie, vyšel r. 1913).²² Mezitím však byl vydán r. 1913 ještě jeden překlad, tentokrát z pera Františka Vevera²³ — a to může být příčinou toho, že Tábořský opět práci nad započatým překladem odsunul. Vrátil se k ní až koncem dvacátých let, snad v souvislosti s tlumo-

¹⁹ Vyšly jen tři nepřilíh obsáhlé kritiky: T., *Gribojedov A. S., Hoře z rozumu*, Národní divadlo 3, 1896, č. 11, s. 1041. S., A. S. Gribojedov, *Hoře z rozumu*, Čech 27, 1895, č. 241, s. 3. Quido Beatus, *Hoře z rozumu*, Vlast 12, 1895, s. 198—199.

²⁰ П. Заболотский, *Грибоедов у славян*, Полное собрание сочинений А. С. Грибоедова, с. 2, СПб. 1913, с. 295.

²¹ Pozůstalost F. T.

²² Tábořský toto vydání vlastnil spolu s jinou gribojedovovskou literaturou.

²³ A. S. Gribojedov, *Hoře z rozumu*, přel. František Vever, Praha 1913.

čením Lermontovova dramatu Maškarní ples. Jak je patrné z Polívkových dopisů, v nichž si badatel přímo objednává určité verše, neměl Táborský pravděpodobně přeloženo v devadesátých letech o mnoho více, než co bylo uveřejněno v Naší době. Přesto však později překládal téměř úplně stejně, jak nás o tom přesvědčuje srovnání textu z Polívkovy studie s knižním vydáním z r. 1932. Rozdíl mezi oběma redakcemi jsou velmi malé. Táborský jen v některých případech nahradil zastaralé znění modernějším, oč se většinou snažil při revizi svých překladů z Lermontova a Puškina. V některých případech je opravený text dokonce horší než původní, jindy způsobuje zlepšení verše jednoho současně újmu na verši následujícím. Kvalita druhé verze se proto v podstatě neliší od první varianty. Ještě méně korektorských zásahů bylo provedeno při přetiskování rukopisu knižního vydání, který se zachoval v pozůstalosti Táborského. Jde jen o několik ojedinělých úprav, většinou inverzí, či o záměny jednotlivých slov, které celkovou úroveň překladu nijak nemění. Je to zřejmý doklad toho, že Táborský se jako překladatel přestal vyvíjet někdy koncem desátých let. Jeho překlad Hoře z rozumu trpí celou řadou nedostatků, především přemírou rusismů, kterých u něho najdeme snad ještě více než u Kalenského.

Místo Gribojedovova Hoře z rozumu v překladatelském odkazu Fr. Táborského můžeme snad nejlépe posoudit, srovnáme-li překlad komedie s tlumočením L e r m o n t o v o v a *Maškarního plesu*, otištěným jen o tři roky dříve. Setkáváme se v něm sice s obdobnými nedostatky jako v Hoři z rozumu, avšak v míře daleko menší. Podobně jako v tlumočení Gribojedova nacházíme i zde rýmové vycpávky nebo básnické licence, užívané z důvodů rytmických i rýmových.

Markantní rozdíl mezi oběma překlady je především v kvantitě rusismů, jichž je v Hoři z rozumu nesrovnatelně více než v Maškarním plese. Zatímco v jeho převodu Gribojedovovy komedie jsou časté výrazy, mající v češtině jiný význam než v ruštině, můžeme si z *Maškarního plesu* uvést jen ojedinělý příklad, který smysl nijak nemění:

Ваш брат / Находке этой был бы рад	(т. 5, с. 335)
Váš brat / byl by té koupí asi rád..	(s. 59)

Mnohem více než v Maškarním plese je v Hoři z rozumu rusismů syntaktických. Velmi často chybí sloveso býti ve funkci spony (např.): Ну, поцелуйте же, не ждали? Говорите! (с. 16).

Nu *poliďte přec! Nečekala?* Slůvko *rcete!* (s. 21) Vyskytují se zde i jiné syntaktické rusismy, někdy dokonce i tam, kde to originál nenavozuje, např. spojka *a*, užitá ve významu odporovacím:

Не человек, змея! (с. 20) — Ne člověk *to*, a had! (s. 25)

V Maškarním plese se rovněž nesetkáme s *přejímáním* celých frazeologických obrátů, jak je tomu v Hoři z rozumu:

Мне только бы досталось в генералы.	(с. 33)
chtěl bych se jenom dostat v generály	(s. 38)

Uhrnem je tedy možno říci, že Maškarní ples je přeložen lépe než Hoře z rozumu, přestože je vytvořen stejnou překladatelskou technikou. V Maš-

karním plese Táborský také nestírá dramatickou úpravu: zachovává v něm na rozdíl od Hoře z rozumu rozdělení na jednotlivé scény a výstupy. Přesto však ani tento překlad na scénu nikdy nepronikl. Příčinu rozdílu musíme hledat v samotné předloze. Lapidární styl Gribojedovovy komedie, jejíž vtip a šarm spočívá především v jazykovém mistrovství, byl pro Táborského zřejmě těžkým problémem, který se mu nepodařilo zdolat. Dokladem je i to, že překlad vznikl až téměř čtyřicet let poté, kdy jej chtěl Táborský původně realizovat. Soudobá kritika však přijala překlad Táborského přesto velmi pochvalně, a to nejen v devadesátých letech, kdy jej P o l i v k a charakterizuje ve své studii jako věrné tlumočení, ale i počátkem 30. let, kdy jeho kvality vysoce vyzvedl známý slavista Julius Heidenreich, přesvědčený o tom, že Táborský daleko předčil oba předchozí překladatele.²⁴ Obdobně kladného ocenění se Táborskému dostalo i z úst významného ruského literárního historika, působícího v meziválečné době na Karlově univerzitě — prof. Evžena L j a c k é h o, jenž mu v dopise z 20. listopadu 1932 děkuje za překlad Gribojedovovy komedie, který mu Táborský pravděpodobně zaslal.²⁵ Jak je patrné z těchto příznivých ohlasů, měla škola věrného překladu ve třicátých letech ještě své pevné pozice.

Již výše jsme uvedli, že Táborského předešel ještě jeden překladatel. Byl jím František VEVER (vl. jménem VEVERKA, 1870—1917), autor řady nepříliš zdařilých povídek a románů z vojenského prostředí. Proti Kalenskému byl dosti zkušeným překladatelem. Tlumočil soudobou charvátskou prózu i poezii i povídky a novely ruských autorů 19. stol. Jeho výběr však nebyl dobrý. Zaměřoval se většinou na autory druhého až třetího řádu, jejichž dílo zcela zapadlo (sr. např. S. N. Fla k s i n, K. M. Sta ň u k o v i č, A. K. S e l l e r - p s e u d. A. M i c h a j l o v, N. A. L e j k i n a j.). Jeho vojenská profese (sloužil jako setník, později byl poštovním úředníkem) se podle S l a b i h o u d o v é^{25a} odrazila ve větším spádu překladu. Humoristické nadání, které projevil v takových povídkách jako *V županu a stejnokroji*, mu umožnilo přeložit některá vtipná místa. Pracoval však velmi povrchně, kvalita jeho rýmů je nízká, slovník má chudý. Řada omylů a nepřesností je i v jeho krátké předmluvě. Proti Kalenskému je to překlad méně pečlivý, avšak obratnější. Byl zřejmě určen pro jeviště, kam byl také uveden pět let po otištění. I když většina kritik, jak z doby bezprostředně po knižním vydání z r. 1913, tak i v souvislosti se scénickým provedením komedie, byla Veveřovu překladu velmi příznivá, ozvaly se i hlasy kritické, poukazující na

²⁴ J. H e i d e n r e i c h, *Gribojedov po třetí v češtině*, LN 17. 2. 1933, s. 9. Heidenreich se zde dopouští omylu, když tvrdí, že překlad Táborského má také časové prvenství, jež nepochybně patří Kalenskému. Julius Heidenreich, od r. 1945 užívající jména Julius Dolanský (1903—1975), byl významný badatel v oblasti mezislovanských literárních vztahů, od r. 1933 působil na Karlově univerzitě v Praze. Zprávu o vydání překladu Táborského otiskl Zvon 33, 1932—1933, s. 99.

²⁵ Pozůstalost F. T.

^{25a} Naděžda S l a b i h o u d o v á, *Hoře z rozumu a jeho české překlady*, dis. Praha, 1949.

malou vybroušenost Veverova jazyka i na jeho podřízenost formální stránce díla, která mnohdy způsobila zamlžení nebo posunutí významu.²⁶ Přesto byl úryvek z Veverova překladu otištěn časopisecky ještě v r. 1922.²⁷

Mnohem větší kulturní událostí bylo nastudování komedie v *Národním divadle* za pohostinské režie N. N. Jevreina 29. 11. 1935 ke 140. výročí Gribojedova narození. Jako text posloužil tentokrát Veverův překlad v kombinaci s tlumočením Táboorského. Slabihoudová mylně uvádí, že tato verze vznikla za spolupráce obou autorů. Nebylo to možné, neboť Vever v té době již dávno nežil. Nezdá se, že by úpravy prováděl sám Táboorský. Podle toho, jak mechanicky jsou spojovány partie z jednotlivých překladů, aniž by se přihlíželo k jejich jazykovým kvalitám, bylo by možno usuzovat, že s velkou pravděpodobností jde o práci dramaturgovu. Nasvědčuje tomu i ta okolnost, že se v pozůstalosti Táboorského nezachovalo nic, co by potvrdzovalo, že se na nové variantě nějak podílel. Vymykalo by se to i z jeho překladatelské a básnické praxe, v níž nenajdeme nic obdobného. Tato verze byla rozmnožena pouze strojovým přepisem výhradně ke scénickému provedení. Tiskem vyšel jen úryvek tohoto překladu až po válce ve Světě sovětů.²⁸ Neznámý upravovatel se sice snažil zbavit text knižnosti a stylistických nesouměrností a vad, jichž je dost v obou překladech, pracoval však zřejmě příliš zběžně a mechanicky, než aby mohl svému úkolu dostát. Klouobil text po jednom či několika verších, tu od jednoho, tu od druhého překladatele. Někde sám pozměnil nějaký výraz nebo vazbu. Ve snaze o větší přirozenost raději porušoval rýmovou strukturu:

srov. např. Vever: Sofja: Jděte! Den dlouhý bez vás trvat bude děčně. (str. 21)
Táboorský: Liza: Bůh s vámi! Pusťte už ty ruce (str. 12) místo Veverova verše: Tak sbohem, pusťte ruku slečně. (Tato úprava byla provedena dodatečně tužkou asi v průběhu nacvičování.)

Na několika místech se upravovateli skutečně podařila změna k lepšímu, když například místo nevhodného dialektismu, který Táboorský zcela neústrojně vkládá do úst Famusovovi, užil přirozenějšího překladu Veverova:

Táboorský: Ěh, děvčisko, ěh, jaká nezbeda ty (str. 19)
Vever: Ty čtveračko, tos nastrčila pro mě? (str. 17)

Podobně odstranil i některé *rusismy* (např. *zavřeni* místo *zapřeni*). Řada obdobných nebo i markantnějších lapsů mu však unikla. Tak například po-

²⁶ In: Danuše Kšicová, *Recepce A. S. Gribojedova*.

²⁷ A. S. Gribojedov, *Z komedie Hoře z rozumu*, Venkov 17, 1922, č. 43, s. 13. Jedná se o monolog Čackého ze 3. jednání.

²⁸ Svět sovětů 9, 1946, č. 2, s. 11. Rukopis má v podtitulu jen toto označení: „Text podle přebásnění Fr. Táboorského a F. Vevera.“ Jediný exemplář této úpravy s režijními poznámkami se zachoval v archivu činohry Národního divadla v Praze. Otištěn byl monolog Čackého Kdo jsou ti soudci? ... Alexandr Gribojedov, *Hoře z rozumu*, Svět sovětů 9, 1949, č. 2, s. 11.

nechal zcela beze změny *rýmové vycpávky* — autorem většiny z nich je Tábořský — ačkoli mohl použít vtipněji přeložených míst v textu Veeverově. Výsledkem této úpravy byl proto mechanicky utvořený konglomerát, který po stránce překladatelské nepřinesl naprosto nic nového. Většího spádu hry se režie snažila dosáhnout některými škrty a zkracováním. Atraktivnost představení byla zajištěna jednak hostováním známého ruského režiséra, žijícího od počátku dvacátých let ve Francii, jednak výborným obsazením. (Famusova hrál V. V y d r a, Sofju J. Š e j b a l o v á, Molčalina J. P i v e c, Čackého Z. Š t ě p á n e k, hraběnkou-babičkou A. N e d o š í n s k á, Chlestovovou R. N a s k o v á, Repetilova H. H a a s atd.). Veškerá snaha herců však nemohla zakrýt jazykovou zastaralost textu a nešťastné zkombinování dvou překladů, což tentokrát kritika konstatovala zcela otevřeně. Malou péči o jazykový projev zavinila i skutečnost, že ruský režisér nemohl tuto stránku dosti dobře posoudit. Jinak Jevreinovovo hostování kritika ocenila s velkými sympatiemi jako práce průkopníka moderní ruské režie a znamenitého divadelníka, jenž dovedl výstižně zachytit charakter ruského prostředí, i když místy zacházel až do jisté operetnosti. Kladného zhodnocení se dostalo Jevreinovovu záměru vytvořit z komedie satirické monodrama v komplexním smyslu, kde by všechny postavy vystupovaly tak, jak je viděl Čackij a tedy sám autor. Jindřich V o d á k ve své zasvěcené recenzi ocenil rovněž režisérovu snahu spojit děj s jevištěm tak těsně, aby měla každá postava i scéna své vlastní prostředí.²⁹ Představení mělo sedm repríz, což byl tehdy stále ještě dobrý průměr. Hrál se však jen něco přes dva měsíce do 4. *ledna 1936*.³⁰ Přes všechny jisté oprávněné výhrady kritiky bylo představení velkou kulturní událostí slavnostního charakteru, což dokazuje i široký ohlas českého tisku. Úspěch představení souvisel nepochybně se zesíleným zájmem české veřejnosti o ruskou kulturu v době podepsání spojenecké smlouvy se Sovětským svazem.

Vítěznou cestu na naše jeviště nastoupilo Hoře z rozumu až po druhé světové válce, a to především zásluhou nového, tentokrát kolektivního překladu Marie M a r č a n o v é, Bohumila M a t h e s i a a Zdeňky N i l i u s o v é,³¹ který poprvé představil Gribojedova v moderním pojetí. V této podobě se komedie hrála na *Vinohradském divadle* ke 30. výročí Říjnové revoluce 7. *listopadu 1947* v režii J. F r e j k y i na scénách mimopražských. Zvláště zdařilá byla brněnská realizace Aleše P o d h o r s k é h o v *Mahenově di-*

²⁹ jv (Jindřich V o d á k), *Divadelní kouzla na Gribojedovu*, České slovo, 30. 11. 1935, č. 278, s. 10.

³⁰ Data jednotlivých představení jsou uvedena jako poznámka inspicienta Uhra na druhé straně rukopisu Hoře z rozumu. Po premiéře 28. 11. 1935 následují takto: 29. 11., 2. 12., 6. 12., 11. 12., 22. 12., 1935 a 4. 1. 1936. Sr. také Jaroslav P r o c h á z k a, *Generace za Hilarem a Odstrčilem, Rozrušené desetiletí Národního divadla*. Soupis repertoáru Národního divadla v Praze v sezónách 1935—1945, Praha 1947, s. 27.

³¹ A. S. G r i b o j e d o v, *Hoře z rozumu*, přel. M. Marčanová, B. Mathesius, Z. Nilusová, Praha 1947.

*padle z 18. října 1949.*³² Na Frejkově inscenaci oceňovala kritika jeho snahu komedii spíše aktualizovat než podat historicky věrně.

I když bylo kolektivní tlumočení Hoře z rozumu v porovnání s předchozími variantami poměrně zdařilé, objevil se již za sedm let překlad nový, tentokrát z pera Bohumila Fr a n ě k a. Kritika právem konstatovala, že to byl překlad plně opodstatněný, i když překladatel místy Mathesiova mistrovství nedosáhl.³³ V této podobě uvedly komedii opět některé scény mimopražské a 18. února 1962 ji hrálo *Realistické divadlo* v Praze v režii K. P a l o u š e, což opět vzbudilo zaslouženou pozornost kritiky.

Ani překlad Fraňkův však nezůstal posledním. V březnu r. 1970 vydala Dilia další tlumočení z pera dramatika Václava R e n ě e, jenž nově aktualizoval komedii v duchu soudobého scénického jazyka. Jako první se pokusil, i když ne právě šťastně, o zčeštění charakterizačních jmen hrdinů. Václav Renč, jenž úzce spolupracoval s *Divadlem bratři Mrštíkú* v Brně, které také uvedlo jeho vlastní hru gribojedovovského charakteru *Hoře z návratu*, pracoval vlastně na objednávku této scény. Zde byla také komedie v jeho zpracování realizována za režie Pavla R i m s k é h o v 25. jubilejní sezóně 11. dubna 1970 ke 100. výročí narození V. I. Lenina. Premiéra vyvolala bohatou odezvu tisku, který oceňoval vesměs velmi příznivě jen s některými menšími výhradami jak režijní pojetí, tak jednotlivé herecké projevy. Mnohem kritičtěji přijala představení Bratislava při hostování brněnského divadla na Nové scéně 20. dubna 1970.

Z konfrontace všech překladů je zřejmé, že nejbliže co do překladatelského stylu si byl Fr. Táborský s B. K a l e n s k ý m. Spojuje je nejen obdobná *poetičnost*, která je, jak již konstatovala Slabihoudová, Gribojedovovi cizí, nýbrž i aplikace podobných rýmových výplní a dialektismů, užitých pro vytvoření rýmu, a především snaha po doslovném tlumočení, jež má za následek řadu nepřirozených a neobratných spojení. Tyto shody jsou tím paradoxnější, že Táborský pokládal překlad Kalenského za velmi slabý, jak to vyplývá z citátu z Evžena Oněgina, který vepsal vlastnoručně do exempláře Hoře z rozumu, jež mu věnoval Kalenský:

„Но вот
Неполный, слабый перевод,
С живой картины список бледный,
Или разыгранный Фрейлиц
Перстами робких учениц.“³⁴

Básnická zkušenost Táborského se však na rozdíl od Kalenského projevila v lepším citu pro rytmus, tak nezbytném při překládání ruských jambů. Malá překladatelská praxe Kalenského je zřejmá především z častých vy-

³² Bibliografie kritických ohlasů na toto představení i další uváděné inscenace viz D. K š i c o v á, *Recepte A. S. Gribojedova*.

³³ A. S. G r i b o j e d o v. *Hoře z rozumu*, přel. Bohumil Franěk, Praha 1954. Rec.: Jiří F. Franěk, Jubilejní vydání Hoře z rozumu, Literární noviny 22. 1. 1955, č. 4, s. 4.

³⁴ Úryvek z 31. sloky, 3. kap. Evžena Oněgina. Kniha s uvedeným citátem je uložena v knihovně Fr. Táborského.

bočení z rytmu. Po této stránce byl obratnější jak Táborský, tak Vever. Pokud se týče množství rusismů, užitých ve všech překladech, patří prvenství bezesporu Táborskému.

V e v e r o v o tlumočení je proti pracím Táborského i Kalenského přirozenější, čtivější a mnohde i srozumitelnější. Přesto se v něm však vyskytují některé knižní výrazy či vazby, jež jsou svou rozvleklostí a násilnou vykonstruovaností prostému Gribojedovovu jazyku zcela cizí. Podobně jako Táborský vypomáhá si někdy i Vever rýmovými či rytmickými výplněmi. I když se Táborskému podařilo přeložit některá místa výstižněji, jako celek působí Veverův překlad moderněji.

Všechny poválečné podoby Hoře z rozumu se již zbavily závislosti na originálu, jsou plně srozumitelné, odpovídají duchu češtiny. M a r č a n o v á, M a t h e s i u s a N i l i u s o v á překládají *volně* a někdy si vypomáhají tím, že v drobnostech mění smysl originálu. Ještě nezávislejší jsou v poměru k formě. Nedodržují ani počet veršů, ani rýmové schéma a samozřejmě ani množství stop ve verši, což je ostatně u různostopého jambu podružné. F r a n ě k se jako většina jeho vrstevníků vrátil k zásadě překladatelské *věrnosti* a přesnosti (zachovává nejen stejný rým, ale i počet slabik ve verši), přitom však češtinu nijak nenarušuje. Václav R e n ě, jehož úspěch ocenili shodně všichni recenzenti, splňuje ještě důsledněji požadavky moderního překladatelství přiblížit text co nejvíce současnému hovorovému jazyku. Vždyť působivost Gribojedovovy komedie spočívá především v tom, že postavy v ní mluví zcela přirozeně. Není to jazyk učesané šlechtické společnosti — v tomto směru je Gribojedov dobrým žákem nejen M o l i è r a, ale i S h a k e s p e a r a. Právě tímto výrazným jazykovým realismem je Gribojedov současnému depoetizovanému a deziluzivnímu divadelnictví velmi blízký. Této tendenci, kterou respektovali vesměs všichni pováleční překladatele, snaží se Renč maximálně vyhovět. Až na drobné neobratnosti se mu to většinou také daří. Podobně jako Mathesius nedodržuje ani Renč počet stop ve verši a rýmovou strukturu. Přitom však překládá poměrně věrně — někdy je v tomto směru ještě důslednější než Franěk, jak je zřejmé i z citovaného příkladu. Polemizovat lze jedině s jeho způsobem překladu charakterizačních jmen postav. Přestože v samotné české literatuře to není prostědek zdaleka tak běžný jako v ruštině, má svou dobrou tradici především v překladech ze Shakespeara a z Molièra. Renč však neměl při hledání ekvivalentů právě šťastnou ruku (např. Famusov je v jeho pojetí Svojdobov, Chljostovová — Jedovkinová, Chrjuminová — Ničemkinová atd.). Je také nepochopitelné, proč překladatel volil jako podklad k překladu čtenářské vydání Ogizu z r. 1945, když je u nás dostupné precizně komentované vydání Gribojedovova díla z r. 1953, které vyšlo v redakci dobrého znalce Gribojedova Vladimíra O r l o v a.³⁵ Překlad Táborského na rozdíl od tlumo-

³⁵ А. С. Грибоедов, Сочинения. Подготовка текста, предисловие и комментарии Вл. Орлова, М. 1953, с. 661.

čení Veverova nebyl zřejmě určen pro jevištní provedení. Svědčí o tom jak silně poetizovaný, mnohde knižní jazyk, tak čtenářské členění hry. Verzi Táborského proto bylo třeba upravovat již pro divadelní inscenaci, realizovanou jen o tři roky později. Obtížnost tlumočení Gribojedovovy nesmrtelné komedie, jež byla hlavní příčinou ztroskotání Táborského, vyplývá ostatně i z faktu, že se na první poválečné vydání spojili tři z našich nejlepších překladatelů — a přesto již za několik let bylo třeba revize, jež byla opět v nedávné době nahrazena novou verzí, lépe odpovídající současnému scénickému jazyku.